

МУСТАФА БАРЗАНІ (1903-1979) У КУРДСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНО-ВІЗВОЛЬНОМУ РУСІ

Період Другої світової війни та післявоєнного розвитку країн Сходу відзначився активізацією національно-визвольних рухів з яскраво вираженими етнічною та конфесійною складовими. Показовим з точки зору етноконфесійної нестабільності став «цивілізаційний рубіж» Близького Сходу – абсолютний лідер за кількістю конфліктів другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Основними причинами конфліктогенності на «фронтирних просторах» (серед яких можна розглядати і етнічну територію Курдистану) стали етнонаціоналізм і штучна вестернізація, що супроводжувалися появою авторитарних режимів після колапсу світових імперій. Вірус етнонаціоналізму виступав у «прикордонних» суспільствах водночас як ідеологія та політичний рух етнічних меншин, переслідуючи основні завдання: забезпечення автономії та самоврядування; право на територію; визнання статусу своєї культури як рівної із загальнодержавною. Курдизм (курдський національно-визвольний рух) у Туреччині, Іраку, Ірані, Сирії 1940-х – 1970-х рр. був яскравим проявом зазначених процесів. Його внутрішня суперечливість, зовнішньополітична різновекторність представлені у військово-політичній діяльності національного героя Іракського Курдистану Мулли Мустафи Барзані (1903-1979).

Аналіз загального методологічного контексту націоналізму і курдського національно-визвольного руху в зарубіжній (Б. Андерсон [15], М. ван Брюїнессен [16], Н. Деніз [17], М. Гюнтер [18], А. Махір [20], А. Мохаммад [21], Д. Макдоуел, М. Хрох [19]) і сучасній російській історіографії (М.С. Лазарев [5], В.Ф. Мінорський, І.А. Смирнова [11], Н.В. Степанова [12], З.А. Юсупова) дає можливість акцентувати на його інтегральному характері. Підґрунтям праць цієї групи вчених є положення про «уявне суспільство», створене завдяки ролі сучасних комунікаційних засобів, що

повністю може бути застосоване до процесу державотворення курдської нації та обґрунтування позиції створення «Великого Курдистану» [3, с. 267]. Проте партикулярним тенденціям сучасне курдознавство приділяє незначну увагу, що звужує розуміння курдського націоналізму. Незважаючи на наявність біографічних праць у історіографії пострадянського простору, присвячених окремим аспектам діяльності М. Барзані (О.І. Жигаліна [2], М.С. Лазарев [6], В.М. Магомедханов [7]), в українській орієнталістиці відсутні дослідження з історії іракського курдизму, які б відводили належну роль його лідерів.

Завдання нашого дослідження – проаналізувати специфіку курдського національно-визвольного руху 1930-х – 1970-х рр. в Іраку, визначити основні аспекти діяльності Мустафи Барзані як представника партикулярного курдського націоналізму¹, дати оцінку його ролі у розвитку курдизму на Близькому Сході, а також у процесах державотворення Іракського Курдистану.

Сучасний етнічний Курдистан² не має географічної, економічної, культурної, мовної та релігійної гомогенності. Курдський націоналізм і процес національного формування курдів здійснюється в кожному курдському ареалі їхнього проживання (Туреччини, Іраку, Ірану і Сирії) відповідно до специфіки цих держав, що підкреслює його локальність і партикуляризм [3, с. 273]. Цей фактор істотно ускладнює процес консолідації курдів як на державному, так і на регіональному рівнях. У конфесійному відношенні етнічний Курдистан, незважаючи на перевагу ортодоксального суннізму, «представляє досить неоднорідну картину, в яку вкраплені шиїзм, єзідизм, дервішські ордени (кадірійя, накшбандійя), очолювані авторитетними харизматичними шейхами з

¹ «Партикуляризм» (з лат. *particularis* – частковий) у широкому розумінні передбачає відстоювання окремими соціальними, етнічними, релігійними групами в державі своїх власних інтересів, всупереч інтересам всієї спільноти або держави в цілому; у вузькому розумінні використовується для визначення політичної тенденції окремих областей держави до самостійного політичного життя.

² **Курдистан** («країна курдів») – історична область у південно-західній частині Азії, що займає суміжні території південно-східної Туреччини, північно-західного Ірану, Північного Іраку і Північної Сирії, в яких курди складають відносну більшість населення. Загальна площа етнічного Курдистану – бл. 450 тис. кв. км: понад 200 тис. кв. км входить до складу сучасної Туреччини (Північний і Західний Курдистан – бл. 14 млн. – 47% курдів); понад 160 тис. кв. км – Ірану (Східний Курдистан – бл. 7 млн. – 32% курдів); до 75 тис. кв. км – Іраку (Південний Курдистан – бл. 4 млн. – 16% курдів); 15 тис. кв. км – Сирії (Південно-Західний Курдистан – 1,6 млн. – 5% курдів). У наш час курди є одним із найбільших етносів світу (бл. 30 млн.), позбавленим права на самовизначення і державний суверенітет.

сепаратистськими нахилами». Проте курдський націоналізм має «яскраво виражений етнічний характер, а ісламський субстрат не посягає на його національну своєрідність» [17, с. 68].

Курдизм після Першої, а особливо після Другої світових війн починає набувати подвійного характеру: *партикулярного* та *інтегрального*. В межах цих варіантів націоналізму видається доцільним аналіз військово-політичної діяльності лідера курдського руху в Іраку та Ірані Мулли Мустафи Барзані. Вважаючи пріоритетними завдання загальнокурдського масштабу, виступаючи за незалежний і об'єднаний Курдистан, курдські лідери (М. Барзані, А. Оджалан та ін.) основну увагу приділяли *партикулярним завданням* – боротьбі за автономію курдів у курдських ареалах Туреччини, Іраку, Сирії, Ірану. Вони не конкурували, а доповнювали один одного, «сприяючи розвитку історично чотирискладового, проте етнічно єдиного Курдистану, всі частини якого прагнуть до кінцевої мети – об'єднання в єдину незалежну державу» [5, с. 70]. У Курдистанському районі Іраку, що отримав унікальну можливість поступального політичного та соціально-економічного розвитку, зберігалися консервативні партикулярні тенденції – клановість, наявність неформальних угруповань усередині авангардних політичних партій, лобіювання політичних інтересів певних кланів, пережитки політичного екстремізму тощо. *Інтегральний курдський націоналізм* отримав поштовх від глобалізаційних процесів після Другої світової війни і був спрямований на створення спільного комунікаційного (транскультурного) простору з використанням міжнародних неурядових організацій, телекомунікаційних систем, ЗМІ, що забезпечили нові форми підтримки чи тиску на курдські національні проекти і відкрили шлях курдизму на міжнародному рівні [див. 15; 16; 18; 20]. Комунікаційний простір сприяв створенню каналу спілкування між курдами розділеного етнічного Курдистану і сприяв процесам етнополітичної консолідації.

Після розпаду Османської імперії в 1918 р. у курдських регіонах Туреччини, Іраку, Сирії почалися процеси, що визначили специфіку національного розвитку курдів, які не вписувалися в державотворення нової

батьківщини, оскільки процес етнічного розмежування визначався зовнішніми факторами. Після Першої світової війни саме Іракський (Південний) Курдистан, центр курдського етногенезу, став вогнищем курдизму. Всупереч Севрському договору 1920 р., що декларував незалежність Курдистану, Велика Британія, котра вже отримала від Ліги Націй мандат на управління Іраком і розраховувала на те, що процес видобутку мосульської нафти буде оптимальним у васальному Іракському королівстві, заздалегідь виключала з курдської держави найбільш важливі в економічному відношенні курдофонні райони, що входили до Мосульського вілайєту, – Сулейманію, Ербіль, Кіркук, Дохук, Захо, що мали увійти в підмандатний Ірак у 1920 р. [12, с. 173].

Курдизм активізувався в 40-х – 70-х рр. XX ст., коли визвольний повстанський рух очолив національний герой Іраку Мустафа Барзані. Він походив із родини шейхів племені барзан, яке належало до суфійського ордену накшбанді. Народився 14 березня 1903 р. у селищі Барзан (тодішній Мосульський вілайєт Османської імперії, нині провінція Ербіль Федерального Курдистану). Його батько, шейх Мухаммед, помер невдовзі після народження сина, і Мустафа виховувався старшим братом Абдель-Салямом, який став новим шейхом барзанців [9]. У 1905 р. дворічною дитиною Мустафа опинився у в'язниці разом з матір'ю, коли Абдель-Салям Барзані підняв повстання проти турецької влади. Після його загибелі шейхом племені став інший брат – Ахмед, який запровадив релігійну реформу та розробив релігійну філософію, засновану на ідеях віротерпимості і гуманності, що справила вплив на Мустафу, який до кінця життя поєднував глибоку релігійність із повною відсутністю фанатизму [22]. М. Барзані отримав традиційну релігійну освіту в медресе в Барзані та Сулейманії, де був одним із кращих учнів. За знання в богослів'ї став відомий під поважним прізвиськом «Мулла Мустафа».

У 1919 р. 16-річний М. Барзані у складі загону був посланий шейхом Ахмедом для підтримки сулейманійського губернатора Махмуда Барзанджі, котрий повстав проти англійської окупації і проголосив себе королем Курдистану. Повстання Барзанджі зазнало поразки до прибуття барзанського

підкріплення. Мустафа брав участь у військових діях проти англійців у Барзані, а також був посланий на чолі загону для порятунку вірменських родин у Кілікії, яким загрожував етноцид з боку турецької влади [9]. У 1930 р. Ірак отримав формальну незалежність від Великої Британії, проте британсько-іракський договір не передбачав надання курдам прав поряд з арабським населенням. Відповіддю на масову різанину християн-асирійців і намагання встановити жорсткий контроль над курдськими районами було барзанське повстання 1931-1932 рр. на чолі з шейхом Ахмедом Барзані, в якому Мустафа вперше відзначився як полководець, розгромивши в долині Вазі іракську колону (два батальйони, посилені трьома кавалерійськими і поліцейськими ротами, а також артилерійською батареєю) [6, с. 55]. Після придушення повстання М. Барзані емігрував до Туреччини, здався на амністію, проте, всупереч обіцянкам влади, був висланий на південь Іраку, потім у Сулейманію.

У 1943 р. Барзані таємно повернувся в свій район, де продовжив боротьбу проти багдадського режиму, що набула характеру відкритого збройного повстання та увінчалася успіхом: тодішній іракський прем'єр-міністр Нурі Саїд прийняв умови курдів, проте через два роки за допомогою англійських військ Багдад знову завдав удару барзанцям силами 25-тис. армії [10, с. 325]. Після поразки іракського повстання у жовтні 1945 р. у супроводі близько 10 тис. курдів Барзані відступив в Іранський Курдистан [12, с. 181]. Відступ до Ірану був спланований і проходив організовано. За спогадами ветерана радянських спецслужб П.А. Судоплатова, «час, місце, умови, порядок – все було розписано, визначено, і ніколи ніяких збоїв не було» [13, с. 44].

Після Другої світової війни на території Ірану була проголошена курдська Мехабадська республіка³. М. Барзані став її військовим міністром.

³ **Мехабадська республіка** (курд. Komari Mehabad) – самопроголошене курдське державне утворення в Іранському Курдистані, що проіснувало з 22 січня по 16 грудня 1946 р., зі столицею в м. Мехабад (Іран). Район Мехабада, відомий у курдів під назвою «Мукринський Курдистан», був окупований РСЧА в серпні 1941 р. у відповідності з британсько-радянськими домовленостями про спільну окупацію Ірану, проте невдовзі радянські війська були відведені на північ, до лінії Ушну – Міандоаб. Британці окупували райони до лінії Сердешт – Секкез, що була визнана розмежувальною між британською та радянською зонами. Територія між Секкезом і Міандоабом виявилася «нейтральною», яка при цьому входила до радянської сфери впливу. Її фактичним правителем став Казі Мухаммед (займав посаду казі –

Відображенням нових тенденцій у курдському національному русі стало створення у 1946 р. Демократичної партії Курдистану (ДПК) на чолі з М. Барзані. В програму партії були закладені ті принципи, за здійснення яких ДПК боролася в подальшому: демократичні політичні та соціальні реформи, надання рівних прав усім національним спільнотам країни і створення на цій основі курдської національної автономії в межах іракської єдності.

Навесні 1946 р. загострилося питання про захист Мехабадської республіки від можливих ворожих акцій з боку Тегерану. Оскільки верхівка місцевих племен не могла бути надійною опорою, основну ставку Казі Мухаммед зробив на курдів, які емігрували з Іраку. 2000 барзанців на чолі з лідером племені Мустафою Барзані склали кістяк збройних сил республіки [2, с. 54]. За домовленістю від 21 березня 1946 р. було вирішено створити ополчення («пешмарга» – курд. «ті, що дивляться в обличчя смерті») з чоловіків віком від 15 до 60 років. Барзані був призначений головнокомандувачем з присвоєнням генеральського чину. Він сформував із своїх підлеглих 3 батальйони по 500 чоловік під командуванням курдів – кадрових офіцерів іракської армії. З цими силами та ополченням місцевих племен (8800 піхотинців і 1700 вершників) М. Барзані виступив під Секкез і 29 квітня відбив наступ іранської армії на висоти Карава, захопивши 120 військовополонених, 17 кулеметів і 2 гармати [7]. Після успішних дій барзанців при Милькарі курдсько-азербайджанське керівництво готувало наступ на Сенне, для чого з Азербайджану під Секкез були прислані 4 танки. Зі спогадів Казі Мухаммеда: «...Моллі Мустафі Барзані характерні людяність, сміливість, прямота, відчайдушність – риси, притаманні великим людям. Також він має якості, характерні для мусульманських святих – любов до Бога, релігії, бідняків» [22].

духовного і світського судді) та градоначальника м. Мехабад і з 1942 р. очолював націоналістичну організацію «Комала». На установчому з'їзді Демократичної партії Іранського Курдистану (ДПК), створеної на базі «Комали», 25-28 жовтня 1945 р. Казі Мухаммед був обраний її головою. Після проголошення «Курдської Народної Республіки» він став її президентом, сформувавши уряд із лідерів ДПК. До складу нової республіки увійшли округи Мехабада, Ушну, Тергевера, Сердешта і Бане.

Незважаючи на напруженість курдсько-азербайджанських відносин (до складу Азербайджану увійшла частина курдофонних територій), наявність спільного ворога – офіційного Тегерана – спонукала Мехабад і Тебріз до укладення 23 квітня 1946 р. угоди про об'єднання збройних сил під загальним командуванням М. Барзані. Переговори Казі Мухаммеда з прем'єр-міністром Ірану Кавамом ес-Салтане в серпні 1946 р. про визнання курдської автономії в складі Ірану були приречені: після виведення радянських окупаційних військ Тегеран закінчував підготовку до ліквідації Курдської та Азербайджанської республік збройним шляхом. 21 листопада Кавам ес-Салтане оголосив про введення іранської армії в автономні райони під приводом «забезпечення свободи виборів у меджліс 15-го скликання», сконцентрувавши на північному напрямі 20 батальйонів [7]. 15 грудня 1946 р. іранські війська, не зустрівши належного опору, вступили до Тебрізу, керівництво Демократичної Республіки Азербайджан емігрувало до СРСР. М. Барзані з частиною своїх формувань розділив їхню долю. Мехабадська республіка, створена в радянській окупаційній зоні, була ліквідована. 30 березня 1947 р. Казі Мухаммед, його брат Садр Казі, міністр оборони Мехабадської республіки Сейф Казі були повішені на площі Чарчара [7].

М. Барзані з 500 бійцями виступив із Барзана через територію Туреччини та Ірану і, розбивши при Маку іранські частини, вийшов до р. Аракс і 17-18 червня 1947 р. у районі Нахічевані перетнув кордон СРСР. В Азербайджані деякий час барзанці проходили військовий вишкіл, потім були переведені в Узбекистан. Їхнє перебування в СРСР широко не оприлюднювалося. За спогадами начальника відділу в системі МДБ – служби диверсій та індивідуального терору – генерал-лейтенанта П.А. Судоплатова, з барзанців була сформована частина, яку готували до диверсійної діяльності в районі мосульських нафтопроводів на випадок війни з Великою Британією [13]. Проте невдовзі в Москві було прийняте рішення про розформування диверсійної частини. Наприкінці 1947 р. барзанські курди, за наказом голови Управління у справах військовополонених та інтернованих у структурі МВС І.О. Серова, були

переведені на положення спецпоселенців [7], а сам Барзані висланий у м. Аральськ. У 1952 р. барзанці були переведені під Ташкент.

Доленосний злам у житті М. Барзані та його одноплемінників відбувся лише після смерті Й.В. Сталіна. В березні 1953 р. очільник барзанців негайно вилетів до Москви. З його спогадів: «Я підійшов до Спаських воріт Кремля і почав у них стукати. На запитання офіцера відповів: це стукає до Кремля не Барзані, а курдська революція» [10, с. 325]. Барзані був прийнятий Головою Ради міністрів СРСР Г.М. Маленковим, і після бесіди з ним направлений на навчання до Військової академії ім. М.В. Фрунзе (де став її слухачем під прізвищем Мамедов) [10, с. 325] і паралельно до Вищої партійної школи, а його одноплемінники були зараховані до різних навчальних закладів. «Радянський період» біографії М. Барзані (1947-1958) вплинув на формування його світоглядних позицій і подальшої зовнішньополітичної орієнтації, проте постулати комуністичної ідеології він так і не сприйняв: «Я не є ні комуністом, ні диктатором. Я чекаю дня, коли зможу встановити прапор Курдистану на вершині будь-якої гори в Іраку, Ірані, Сирії або Туреччині... Доки я тримаю в руках гвинтівку, я хазяїн сам собі, я не служу ніякій іноземній розвідці чи державі – ні британцям, ні американцям, ні росіянам. Я – не агент і не шпигун, а швидше слуга свого народу» [1, с. 306]. Суперечливість позиції М. Барзані окреслена спробою поєднання двох варіантів курдизму – партикулярного та інтегрального, що стане характерною рисою його політичної діяльності.

Після іракської революції 14 липня 1958 р. М. Барзані повернувся до Іраку і став там, з урахуванням важливості для А.К. Касема єдності нової влади з курдами, віце-президентом Іракської Республіки. Після погіршення відносин Барзані відійшов на північ Іраку, в Курдистан, де знову спалахнула кривава війна між Багдадом і курдами. Змінювалися політичні режими⁴, проте кожна

⁴ 14 липня 1958 р. – військовий переворот, здійснений організацією «Вільні офіцери» на чолі з полковником Абдель Керим Касемом, ліквідація монархії і проголошення республіки, реформи уряду А.К. Касема (1958-1963); лютий 1963 р. – державний переворот під керівництвом Абдель Салям Арефа, перший прихід до влади Партії арабського соціалістичного відродження (ПАСВ); листопад 1963 р. – повалення баасистського уряду, 1966 р. – загибель А.С. Арефа в автокатастрофі; 17 липня 1968 р. – державний переворот, другий прихід до влади ПАСВ, реформи президента Ахмеда Хасан аль-Бакра (1968-1979).

нова влада проводила ще більш жорстокі репресії проти курдів, ніж попередня. Крім того, кожного разу, коли «збивався залізний обід сильної влади, на поверхню спливали з колосальною руйнівною силою міжетнічні і міжконфесійні конфлікти» [8, с. 105], зокрема і «курдська проблема».

Із середини 60-х рр. XX ст. Іракський Курдистан став ареною боротьби двох фракцій курдського визвольного руху – Демократичної партії Курдистану (ДПК) на чолі з М. Барзані і Патріотичним союзом Курдистану (ПСК) на чолі з Д. Талабані. Партикулярний характер курдського націоналізму ґрунтувався на тому, що конфлікт мав чисто політичний характер і був обумовлений розбіжністю поглядів на тактику боротьби проти багдадської влади, необхідністю укладення альянсів з тими чи іншими зовнішніми силами [8, с. 83]. Дві політичні машини протистояння – ДПК і ПСК – кожна зі своїми кадрами і збройними загонами «пешмарга» призвели до деконсолідації курдського національного руху і посилення впливу на нього зовнішнього чинника [14, с. 49]. Між збройними формуваннями, підпорядкованими М. Барзані та Д. Талабані, часто відбувалися масштабні і криваві сутички [10, с. 329]. Відсутність єдності в курдському національному русі була пов'язана також із його ідеологічним і збройним протистоянням багдадським структурам. У 1970 р. член партії ПАСВ Саддам Хусейн був призначений представником уряду А.Х. аль-Бакра для «ведення справ із курдами». Не займаючи ключових позицій у керівництві, С. Хусейн розглядав вирішення «курдського питання» як трамплін для своєї політичної кар'єри, що створювало оптимальні передумови для здобуття очікуваної автономії курдів у межах Іраку. Так, у бесіді на той час із власним кореспондентом газети «Правда» на Близькому Сході Є.М. Примаковим 23 січня 1970 р. С. Хусейн говорив про необхідність діалогу з «братами з керівництва Барзані» і проблему кризи довіри: «За минулі роки зіткнень, ворожнечі не несе повної відповідальності ні партія Баас, ні Барзані... Необхідно за наявності добрих намірів ізолювати тих осіб чи угруповання, що стоять на екстремістських позиціях із двох сторін» [10, с. 330-331]. У відповідь на критику С. Хусейна М. Барзані висловив своє відношення до проблеми

курдського сепаратизму: «Ходять легенди, нібито курди хочуть відокремити від Іраку населені ними землі. Так говорять вороги миру на іракській землі. Навіть якби іракський уряд запропонував нам відділитися, ми б не пристали на це. Ірак – наша батьківщина. Однак курди повинні в ній користуватися всіма правами нарівні з арабами. Ось за що йде боротьба» [10, с. 328]. Знову виникає питання про синтез партикулярних та інтегральних національних ідей Барзані.

Інтегральна складова курдизму, спроба повернути до «курдської проблеми» увагу світової спільноти через вплив міжнародних організацій і залучення зовнішнього чинника виражена в доволі нестабільному векторі зовнішньополітичної діяльності Барзані 60-х – 70-х рр. XX ст., який набирав у період «холодної війни» прорадянського, проамериканського, проіранського чи проізраїльського акцентів. Так, на питання про характер відносин із іранським шахом (фінансування та озброєння) Барзані відповідав: «Я постукав за хлібом в один дім – мені відмовили (Багдад – авт.). Що мені, померти з голоду? Я постукав у інший. Хто винен – я чи той, хто мені відмовив?» [10, с. 334].

На переговорах 1970 р. М. Барзані з багдадською делегацією вперше були узгоджені принципи автономії Іракського Курдистану. «Програма 11 березня 1970 року» – декларація А.Х. аль-Бакра – свідчила про досягнення миру на основі визнання права курдів на автономію у складі Іракської Республіки: вперше в історії нарівні з арабами курди були проголошені основною національністю Іраку; їм надавалося право участі в законодавчих органах держави відповідно до відсоткового складу всього населення; віце-президентом ставав етнічний курд; 5 міністрів-курдів увійшли до центрального уряду [21]. Досягнення угоди про автономію значно підвищило авторитет М. Барзані, який був визнаний загальнокурдським лідером.

У 1975 р. знову спалахнула війна між курдами та іракським урядом. За рік до того, 11 березня 1974 р., офіційний Багдад оприлюднив Закон № 33 про утворення Курдського автономного району (КАР). «Автономія по-баасистськи» передбачала встановлення повного контролю багдадського режиму за «автономією» Курдистану. Цей закон був негативно сприйнятий Барзані,

оскільки на той час уже почалося насильницьке виселення курдських родин і заміна їх іракськими арабами (створення «арабського поясу» в прикордонній зоні з Туреччиною та Іраном) у районі Кіркуку, що давав 2/3 нафтовидобутку країни. Рефлексією на репресивну політику аль-Бакра була позиція М. Барзані: «Я не хочу, щоб курди прийшли до моєї могили і плюнули на неї, кажучи: «Навіщо ти продав Кіркук? Кіркук – серце Курдистану... Ми ніколи не підемо ні на який компроміс щодо Кіркуку...» [1, с. 354]. Збройне повстання курдів 1975 р., придушене Багдадом, дискредитувало ідею автономії, у середовищі курдів поширювалася зневіра у можливість здійснення національних прав мирними політичними засобами. М. Барзані припинив політичну боротьбу та емігрував до Ірану, потім США, де і помер 1 березня 1979 р. від раку. Після смерті Барзані ДПК і курдський рух в Іраку очолив його син Масуд.

Оцінюючи роль М. Барзані в розвитку курдизму 1930-х – 1970-х рр. і процесах державотворення Іракського Курдистану, слід зробити акцент на його кінцевому результаті. Поразка режиму С. Хусейна у війні з силами Північноатлантичного Альянсу в Перській затоці 1991 р. (операція «Буря в пустелі») сприяла встановленню контролю з боку курдів над усією територією їх проживання – Мосулом, Ербілем, Дохуком, Сулейманією і на деякий час Кіркуком, легітимізації процесів курдського державотворення під гаслом: «Курдистану – повну автономію» [4, с. 283]. Після другої поразки Іраку у війні 2003 р. (операція «Лис пустелі»), ліквідації уряду С. Хусейна і введення американського окупаційного режиму відбулося визнання статусу політичної автономії Іракського Курдистану в Конституції Іраку 2005 р., її очолив Масуд Барзані.

Загалом можна констатувати, що військово-політична діяльність лідера курдизму 1940-х – 1970-х рр. Мустафи Барзані визначалася симбіозом партикулярного та інтегрального націоналізму, при безперечній домінанті першої складової. Незважаючи на основне завдання курдського національного руху – створення єдиного етнічного Курдистану, задекларовані інтегральні ідеї на практиці зводилися до вузькопартикулярних – боротьби за автономію

курдофонних територій Іраку, Ірану за відсутності єдності курдизму, наявності поліфракційності політичних організацій, кланово-племінної ворожнечі і проявів політичного екстремізму на прикладі діяльності «пешмарга». Курдський національно-визвольний рух на ґрунті світських та антиісламістських позицій після Другої світової війни продовжив боротьбу за самовизначення: від партикулярного напрямку до створення передумов загальнонаціональної консолідації.

Література

1. Барзани М. Мустафа Барзани и курдское освободительное движение (1931 – 1961 гг.) / Масуд Барзани: [пер. с курдск. А.Ш. Хаурами]. – СПб.: Наука, 2005. – 373 с.
2. Жигалина О.И. Мулла Мустафа Барзани. Исторический портрет / О.И. Жигалина. – М.: ИВ РАН, 2013. – 240 с.
3. Жигалина О.И. Эволюция курдского национального движения в странах Западной Азии / О.И. Жигалина // Государство, общество, международные отношения на мусульманском Востоке (Афганистан, Иран, Пакистан, Турция, этнический Курдистан, соседние мусульманские районы). – М.: ИВ РАН, Крафт+, 2014. – С. 266-280.
4. Курдский вопрос в Западной Азии в начале XXI века: [Сб. статей] / Ин-т востоковедения РАН; Ин-т Дальнего Востока РАН; отв. ред. О.И. Жигалина. – М.: ИВ РАН, 2006. – 341 с.
5. Лазарев М.С. Категории курдской истории / М.С. Лазарев // Лазаревские чтения. Вып 1. – М., 2012. – С. 67-95.
6. Лазарев М. Мустафа Барзани / М. Лазарев // Азия и Африка сегодня. – 2004. – № 6. – С. 54-57.
7. Магомедханов В.М. Мустафа Барзани. Мехабадская гвардия [Электронный ресурс] / В.М. Магомедханов. – Режим доступа: <http://istorja.ru/forums/topic/2401-mustafa-barzani-i-mehabadskaya-respublika/>

8. Мирский Г.И. Исламизм, транснациональный терроризм и ближневосточные конфликты / Г.И. Мирский. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2008. – 163 с.
9. Мустафа Барзани. Историко-биографическая справка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://warfiles.ru/show-24537-mustafa-barzani-istoriko-biograficheskaya-spravka.html>
10. Примаков Е.М. Конфиденциально: Ближний Восток на сцене и за кулисами (вторая половина XX – начало XXI века) / Е.М. Примаков. – М.: ИИК «Российская газета», 2006. – 384 с.
11. Смирнова И.А. Курды: судьбы, культура, язык / И.А. Смирнова // Новый Курдистан. – 1999. – № 1-2 (18-19). – С. 23-29.
12. Степанова Н.В. Проблема курдов в Ираке / Н.В. Степанова // Этносы и конфессии на Востоке: конфликты и взаимодействие / Под ред. А.В. Торкунова; сост. В.Я. Белокреницкий, М.А. Сапронова. – М.: МГИМО МИД РФ, 2005. – С. 168-220.
13. Судоплатов П.А. Спецоперации. Лубянка и Кремль в 1930-1950 годы [Электронный ресурс] / П.А. Судоплатов. – Режим доступа: <http://www.lib.ru/POLITOLOG/SUDOPLATOW/specoperacii.txt>
14. Устинов Е.И. Разделяют, желая властвовать. Как западные державы используют этноконфессиональный фактор на Ближнем и Среднем Востоке / Е.И. Устинов // Азия и Африка сегодня. – 2013. – № 6. – С. 49-52.
15. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism [Electronic resource] / Benedict Anderson. – Mode of access: https://sisphd.wikispaces.com/file/view/Benedict_Anderson_Imagined_Communities.pdf
16. Bruinessen van M. Kurds and Identity Politics [Electronic resource] / Martin van Bruinessen. – Mode of access: http://www.hum.uu.nl/medewerkers/m.vanbruinessen/publications/Bruinessen_Kurds_and_the_City.pdf
17. Denise N. The Kurds and the State. Evolving National Identity in Iraq, Turkey

- and Iran / Natali Denise. – N. Y.: Syracuse University Press, 2005. – 264 p.
18. Gunter M. The Contemporary Roots of Kurdish Nationalism in Iraq [Electronic resource] / Michael Gunter // Kufa Review. – Winter 2013. – № 2. – Issue 1. – Mode of access: http://www.uokufa.edu.iq/journals/index.php/Kufa_Review/article/viewFile/26/pdf_19
 19. Hroch M. From National Movement to the fully Forward Nation [Electronic resource] / Miroslav Hroch // New Left Review I/198, March – April 1993. – P. 3-20. – Mode of access: <https://newleftreview.org/I/198/miroslav-hroch-from-national-movement-to-the-fully-formed-nation>
 20. Mahir A. Aziz. The Kurds of Iraq: Ethnonationalism and National Identity in Iraqi Kurdistan [Electronic resource] / Aziz A. Mahir. – Mode of access: http://www.peace.ax/images/Silke_Jungbluth_Working_Paper_Kurdistan_FINAL.pdf
 21. Mohammad V.A. Ahmed. Iraqi Kurds and Nation-Building [Electronic resource] / Ahmed V.A. Mohammad. – Mode of access: http://csis.org/files/publication/140105_Iraq_Book_AHC.pdf
 22. Mustafa Barzani [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.saradistribution.com/mustafabarzani.htm>